

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОВИХОВАННЯ Й САМООСВІТИ

У даній статті проаналізовано взаємозв'язок понять «самовиховання» та «самоосвіта», розглянуто взаємний вплив цих процесів, розмежовано поняття «розумове самовиховання» та «самоосвіта».

Ключові слова: самовиховання, розумове самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення.

В данной статье проанализировано взаимосвязь между понятиями «самовоспитание» и «самообразование», рассмотрено их взаимное влияние, разграничено понятия «умственное самовоспитание» и «самообразование».

Ключевые слова: самовоспитание, умственное самовоспитание, самообразование, самосовершенствование.

In this article have been analyzed the correlation of «self-discipline» and «self-education», described the interaction of these processes, measured the sphere of «intellectual self-discipline» and «self-education».

Keywords: self-discipline, intellectual self-discipline, self-education, self-perfection.

Постановка проблеми. Самовиховання й самоосвіта стають визначальним фактором соціального та економічного розвитку, вони є актуальними для людей будь-якого віку, адже допомагають людині вдосконалюватися, ефективно використовувати власні можливості, підвищувати якість праці. У науковій літературі зустрічаються розбіжності щодо визначення зв'язку понять «самовиховання – самоосвіта», «розумове самовиховання – самоосвіта», зазначені поняття розглядаються як ціле і частка, як рівнозначні, але взаємозалежні процеси.

Мета статті – визначити взаємозв'язок між поняттями самовиховання й самоосвіти.

Виклад основного матеріалу. Стимулювати людину до самовиховання й самоосвіти є важливим завданням процесу виховання. Спеціально організоване здобуття освіти в межах освітнього закладу не може тривати вічно, а з огляду на збільшення кількості наукової інформації у тригонометричній прогресії,

прискорення процесу застаріння освіти через стрімку появу нових знань і технологій, запорукою постійного розвитку людини може стати її діяльність з керівництва власним розвитком, зокрема його ключовими складниками – самовихованням і самоосвітою.

Дослідженням проблем самовиховання займалися А. Арет, Б. Алякринський, В. Андрєєв, О. Ковальов, О. Кочетов, Г. Куценко, В. Лозовий, Ю. Орлов, Л. Рувинський. Питання, пов'язані з самоосвітою, у своїх працях досліджували А. Айзенберг, А. Громцева, О. Кочетов, М. Рубакін, О. Щукліна. Самоосвіта й самовиховання пов'язані з діяльністю людини, спрямованою на самопізнання, виявлення власних можливостей, рис, якостей. Система уявлень особистості про себе в психології здобула назву «Я концепції», що включає усвідомлення особистістю власних інтелектуальних, фізичних й інших якостей, самооцінку й поведінку на їх основі [3]. За Р. Бернсом, «Я концепція» у дійсності виявляється у трьох компонентах «реальному Я» (яким є на справді), «ідеальному Я» (яким прагне або повинен стати), «дзеркальному Я» (яким бачать інші). Розбіжність між «ідеальним Я» і «реальним Я» слугує важливим джерелом розвитку, адже за наявності бажання змінити (вдосконалити) себе та прояву активності людина може включатися в діяльність із самовиховання і самоосвіти. Самоосвіта й самовиховання як шляхи самовдосконалення особистості мають однакові компоненти. На першому етапі самовдосконалення розпочинається з самопізнання, яке включає самостереження (спостереження за змістом і актами власної свідомості), самовідчуття (відчуття власного тіла, зовнішності), самосприйняття (аналіз власної поведінки на основі порівняння з поведінкою інших людей), самоаналіз, тобто аналіз власних думок, почуттів, що призводить особистість до самоосмислення її потреб, інтересів, й виокремлення найбільш пріоритетних із них, усвідомлення своїх взаємовідносин із людьми й формування самооцінки як оцінювання особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей відповідно до певних життєвих еталонів. Сформована самооцінка допомагає людині самоідентифікуватись (усвідомити свою належність до

конкретної суспільної групи, спільноти). Другий етап починається з прагнення індивіда до самоствердження (бажання високої оцінки й самооцінки) та дії, що виражається у самонастанові, самопроектуванні (проектуванні майбутніх позитивних змін власної особистості) та на їх основі створення програми самоосвіти й самовиховання. Третій етап – етап активних дій, що включає самоорганізацію, самоконтроль, самовиховання й самоосвіту. На четвертому етапі з'являються результати роботи над собою у вигляді саморегуляції (здатності людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та психічних процесів), самоволодінні (здатності до самоспостереження й контролю за внутрішніми інтелектуально-емоційними й психофізіологічними процесами), людина стає самостійною. Усі зазначені етапи дозволяють людині розвиватися й поступово вдосконалюватись, сприяючи самореалізації особистості як повному розкриттю її внутрішніх сил.

Як відзначають науковці (В. Лозовий, О. Ковальов, О. Кочетов, Л. Рувинський), самовиховання являє собою самостійну, свідому, цілеспрямовану, вольову, систематичну діяльність щодо позитивної самозміни. У процесі самовиховання людина стає суб'єктом власної діяльності з виховання, спрямованість якої у значній мірі залежить від цінностей особистості, її ставлень до себе, інших та оточуючого світу. О. Ковальов приводить таке визначення поняття самовиховання «... це цілеспрямована, свідома і систематична робота над собою з тим, щоб забезпечити такий рівень розвитку власної особистості, який відповідає суспільним вимогам та особистому ідеалу» [7, с.6]. О. Кочетов і В. Андрєєв також наголошують на відповідності самовиховання суспільним нормам, адже самовиховання реалізується в суспільній практиці, згідно з конкретно – історичним суспільним ідеалом і стилем життя. М. Єнікєєв і О. Кочетков, характеризуючи самовиховання, підкреслюють, що діяльність із самовиховання залежить від «референтності» особистості. Референтність (від лат. *referens* - повідомлюючий) відображає залежність поведінки й самооцінки людини від її зв'язків з іншими людьми й соціальними групами, чия думка здійснює визначальний вплив на особистість

при плануванні й здійсненні дій, у тому числі дій самовиховання [6].

Поряд із самовихованням важливою складовою самовдосконалення людини виділяють її діяльність, спрямовану на самоосвіту. Згідно з Н. Бордовською та А. Реаном, освіта – це процес передачі здобутих поколіннями знань і культурних цінностей [4]. Що ж являє собою самоосвіта як самостійна освіта? М. Рубакін визначає її метою і завданням – стати освіченою людиною. На думку вченого, освічена людина має власне «світоспостереження», тобто власні судження про всіх боки оточуючого життя. Світоспостереження включає не тільки знання, розуміння, а й настрій, спрямування симпатій й антипатій, ідеали та вміння їх реалізовувати. Сутність самоосвіти, як зазначає учений, – обмірковувати, переосмислювати, щоб вивчене «увійшло у плоть і кров» [12, с.34].

Учені (А. Айзенберг, Г. Коджаспірова, О. Щукліна) визначають самоосвіту як самостійну, систематичну, спеціально організовану пізнавальну діяльність, завдяки якій актуалізуються й розширюються знання, розвиваються сили й здібності, заповнюються прогалини у духовному розвитку. З філософської точки зору пізнання - це перехід від незнання до знання або від менш глибокого знання до більш глибокого. Людина пізнає себе й оточуючий світ завдяки основним пізнавальним здібностям: відчуттю, сприйняттю, уявленню, мисленню, пам'яті.

Метою самовиховання є самовдосконалення, спрямоване на позитивну зміну якостей, властивостей, відносин, системи поглядів, переконань особистості, а самоосвіти - самовдосконалення, спрямоване на оволодіння й поглиблення знань, розширення умінь, навичок пізнавальної діяльності. Для діяльності з самоосвіти потрібен досвід самовиховання, а саме: наявність цілеспрямованості, сили волі, наполегливості, самоконтролю, самоорганізації. Самоосвіта й самовиховання мають однакові цілі, задачі щодо розвитку творчих сил й здібностей особистості.

У дослідженні дотримуємося думки вчених (В. Лозового, О. Кочетова, Б. Алякринського, Л. Рувинського), які розглядають самовиховання й самоосвіту

як єдиний процес, а самоосвіту як складову самовиховання, зокрема як складову розумового самовиховання. Зміст самовиховання представлено на рисунку.

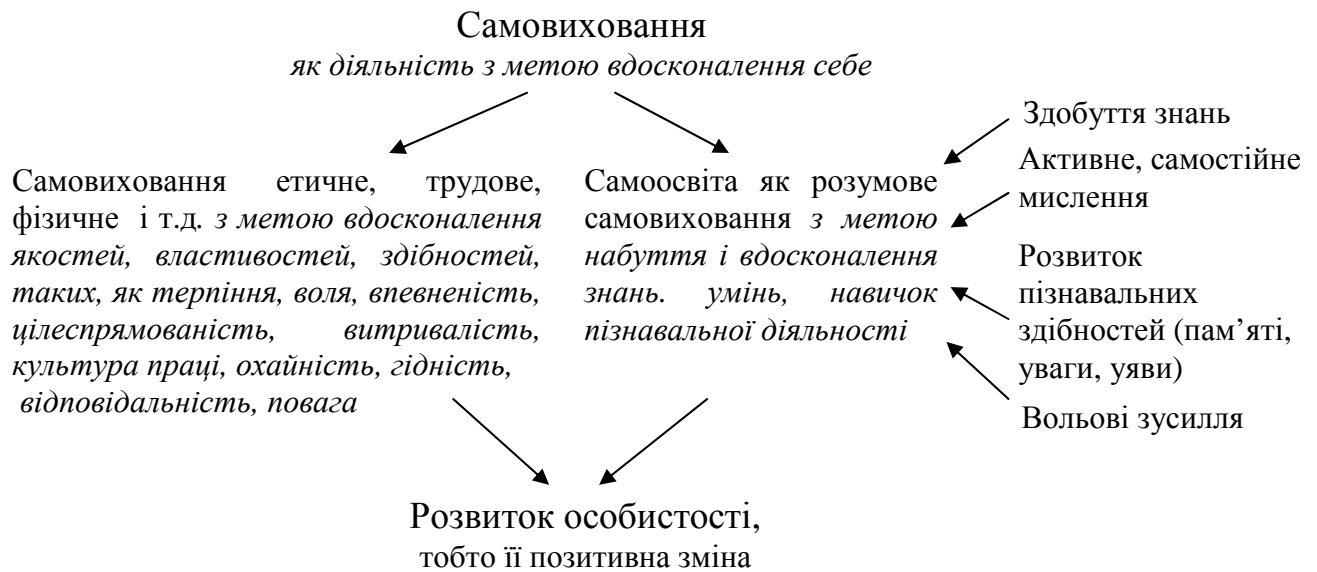


Рис. Зміст самовиховання

Діяльність із самовиховання й самоосвіти доповнюють, підтримують, стимулюють одна одну й слугують розвитку особистості, тобто її позитивній зміні.

Розум або інтелект [від лат. *intellectus*] означає пізнання, розуміння, розсуд. Автори словників визначають розум у широкому значенні як характеристику пізнавальних можливостей людини, у вузькому значенні як розсуд або розуміння, яке є результатом міркування. О. Кочетов зазначає, що бути розумним - не просто багато знати, а бути інтелігентним, всерозуміючим, спостережливим, здатним творчо мислити. Якостями розуму є кмітливість, допитливість, об'єктивність, ерудованість, дієвість. Розумний знає і вміє застосовувати знання на практиці. Дієвість знань – високий показник розвитку розуму. «Знати – уміти застосовувати знання», - писав В. Сухомлинський. Розумове виховання являє собою цілеспрямовану діяльність педагогів із розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення їм культури розумової праці. Як визначає О. Кочетов, розумове самовиховання здійснюється, якщо учень: а) намагається підвищити рівень власних знань, самостійно займатися;

б) вдосконалює власні розумові сили, здібності, розвиває пам'ять, увагу, мислення, мовлення; в) оволодіває культурою розумової праці, уміннями й навичками раціональної розумової праці [9]. Л. Рувинський у своїх працях застосовує термін «інтелектуальне самовиховання», яке розуміє як самостійне вдосконалення мислення, здібностей.

У дослідженні розумове самовиховання й самоосвіту розглядаємо як процес одночасного здобуття нових знань й вдосконалення власного розуму, сил, здібностей, виробітку в собі вмінь і навичок самостійної роботи, під час якої індивід навчається самостійно творчо мислити й діяти. Адже знання самі по собі ще не свідчать про інтелект, його характеризують здібності проникати в суть явищ, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, тобто мислити. Г. Коджаспірова визначає самоосвіту як «систему розумового й світоглядного самовиховання» [8]. Світогляд являє собою узагальнену систему поглядів, переконань, ідеалів, у яких людина виражає своє ставлення до оточуючого природного та соціального середовища, самої себе [10,с.121]. Світогляд пов'язан із знаннями й умінням їх застосовувати у своєму житті, тобто з інтелектуальною стороною особистості. Таким чином, світоглядне самовиховання можна визначити як окремий вид самовиховання, що виявляється в самостійному формуванні системи поглядів, переконань, ідеалів на основі здобутих знань.

Самоосвіта здійснює виховний вплив. На виховне значення освіти вказували М. Пирогов, К. Ушинський, А. Дістерверг. Як зазначив Б. Лихачов, людина є тим, що вона знає та вміє, як ставиться до цих умінь і знань, у чому впевнена та чого прагне. Під час самоосвіти людина не лише здобуває знання, оволодіває уміннями, а ще відбиває свої погляди, ставлення до навколишнього світу, звички, розвиває здібності й інтереси [5; 10]. У процесі самоосвіти людина набуває знань, які стають базою для формування світогляду, переконань, працьовитості, здійснюється моральне, естетичне виховання, тобто відбувається духовне збагачення, всебічний розвиток особистості.

Висновки і перспектива досліджень. Отже, самоосвіта є складовою

самовиховання, одним із його компонентів – розумовим самовихованням. Подальшому дослідженню підлягають питання розробки технологій самовдосконалення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенберг А.Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1986. – 128 с.
2. Алякринский Б.С. Беседы о самовоспитании. 2-е перераб. и доп. – М.: Знание, 1977. – 176 с.
3. Большой психологический словарь/ сост. и общ. ред.. Б. Мещеряков, В. Зинченко, – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 672с. (проект «Психологическая энциклопедия»)
4. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 304 с. – (Серия «Учебник нового века»)
5. Галузинський В., Масленнікова Н. Самовиховання та самоосвіта школярів. – К., 1969. –156с.
6. Еникеев М. И., Кочетков О. Л. Общая, социальная и юридическая психология: Краткий энциклопедический словарь. – М., 1997.
7. Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983. – 256 с.
8. Коджаспирова Г.М. Культура профессионального самообразования педагога. – М., 1994. – С.69
9. Кочетов А.И. Организация самовоспитания школьников: Кн. для учителя. – Мн.: Нар. асвета, 1990. – 175 с.
- 10.Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с.
- 11.Лозовой В.А. Человек: проблемы саморазвития. – Х.: Константа, 2007. – 100 с.
- 12.Рубакин Н.А. Как заниматься самообразованием. – М.: Советская Россия, 1962.
- 13.Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. – М.: Мысль, 1984. – 140 с.
- 14.Щуклина Е.А. Технологии самообразования: социологический аспект // Общественные науки и современность. – 1999. – № 5. – С. 140-151.